

HET LIDWOORD EN HET ADJECTIEF BIJ TWEEDE TAALLEERDERS

Onderzoek naar het verwervingspatroon van het Duitse lidwoord- en bijvoeglijk naamwoordsysteem bij tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal.

Naam: Babet Jacobs

Studentnummer: 3476111

Universiteit: Universiteit van Utrecht, faculteit Geesteswetenschappen

Opleiding: Nederlandse Taal- en Cultuur

Betreft: Bachelor scriptie 'Het lidwoord en het adjectief bij tweede taalleerders'

Begeleider: L. Koring

Januari 2014

Samenvatting

In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar het verwervingspatroon van het Duitse en Nederlandse lidwoord- en bijvoeglijk naamwoordsysteem. Nadat beide systemen met elkaar vergeleken zijn, wordt er geprobeerd meer inzicht te krijgen in het verwervingspatroon van het Duitse lidwoordsysteem bij tweede taalleerders van het Duits met Nederlands als moedertaal. De hoofdvraag die hierbij centraal staat, luidt als volgt: Hoe ziet het verwervingspatroon van het Duitse lidwoordsysteem en bijvoeglijk naamwoordsysteem eruit bij tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal? Hierbij wordt er gekeken naar wat de invloed van het Nederlands op het Duits is (deelvraag 1) en wordt er onderzocht of er een verschil is tussen het verwerven van het lidwoord en het verwerven van het adjectief (deelvraag 2).

Hypotheses die op basis van deze deelvragen opgesteld zijn, voorspellen ten eerste dat de deelnemers van het onderzoek minder moeite zullen hebben met Nederlandse *het*-woorden dan met Nederlandse *de*-woorden. De tweede hypothese voorspelt dat de deelnemers meer moeite hebben met het verwerven van adjectieven dan met het verwerven van lidwoorden. Uit de resultaten is echter gebleken dat de deelnemers meer moeite hebben met *het*-woorden dan met *de*-woorden. Dit is het tegenovergestelde van wat voorspeld werd. De tweede hypothese is wel bevestigd: de deelnemers lijken meer moeite te hebben met adjectieven dan met lidwoorden.

Inhoudsopgave

Inleiding	blz. 3
1 Theoretisch kader.....	blz. 6
1.1 Het DP model	blz. 6
1.1.1 Het mentale lexicon	blz. 6
1.1.2 Het mentale grammaticasysteem	blz. 6
1.1.3 Relatie huidig onderzoek... ..	blz. 6
1.2 Het lidwoord en het adjectief	blz. 7
1.2.1 Het Nederlands	blz. 7
1.2.1.1 Het lidwoord	blz. 7
1.2.1.2 Het adjectief	blz. 8
1.2.2 Het Duits	blz. 9
1.2.2.1 Het lidwoord	blz. 9
1.2.2.2 Het adjectief	blz. 10
1.2.3 Vergelijking Nederlands – Duits	blz. 10
1.3 De kritieke periode	blz. 11
1.3.1 Eerste taalleerders van het Duits	blz. 11
1.3.2 Vergelijking eerste- en tweede taalleerders	blz. 12
2 Probleemstelling	blz. 13
3 Methode	blz. 14
3.1 Deelnemers	blz. 14
3.2 Taken	blz. 14
3.2.1 Foto-benoemtaak	blz. 14
3.2.2 Zin-invul taak	blz. 15
3.3 Procedure	blz. 15
4 Resultaten	blz. 16
4.1 Transfer uit het Nederlands	blz. 16
4.2 Verschil lidwoorden en adjectieven	blz. 16
5 Conclusie en discussie	blz. 17
6 Referenties	blz. 21
7 Bijlagen	blz. 23
Bijlage 1 Opzet experiment	blz. 23
Bijlage 2 Antwoordvel foto-benoemtaak	blz. 29
Bijlage 3 Antwoordvel zin-invul taak	blz. 30

Inleiding

Meertaligheid is een veel voorkomend verschijnsel. Minstens 50% van de hele wereldbevolking spreekt meer dan één taal (Muysken, 2002). Het leren van een tweede taal wordt door tweede taalleerders vaak als moeilijk beschouwd. Een leerder kan moeite hebben met de syntaxis die bij beide talen verschillend is, maar het probleem kan ook op bijvoorbeeld morfologisch of fonologisch gebied liggen. Al langere tijd wordt er onderzoek gedaan naar de invloed van de moedertaal bij het verwerven van een tweede taal (Clahsen en Muysken, 1986). De laatste jaren is hier ook onderzoek naar morfologische aspecten van de taal bijgekomen (Ellis, Conradie en Huddleston, 2012). Een veel onderzocht aspect binnen de morfologie is het grammaticaal geslacht bij zelfstandig naamwoorden in de tweede taal. Hiernaar is onderzoek gedaan door onder andere Ellis et al. (2012); Unsworth (2008) en Blom, Polisenská en Weerman (2008). Het grammaticaal geslacht is een eigenschap van zelfstandig naamwoorden en dit wordt in sommige talen morfologisch uitgedrukt op het lidwoord en/of het adjectief (Haeseryn, 1997).

Zoals hierboven al genoemd is, vinden tweede taalleerders het leren van een tweede taal vaak lastig. Uit veel onderzoeken is gebleken dat volwassenen meer moeite hebben met het leren van een nieuwe taal dan kinderen (Blom et al., 2008). Dit kan verklaard worden door de hypothese dat er een kritieke periode bestaat voor het verwerven van taal. Penfield en Roberts (1959) zijn de eersten die spraken van een verschil tussen kinderen en volwassenen wat betreft het leren van een taal. Zij stelden dat kinderen een speciale ruimte in hun brein hebben voor het leren van taal. Lenneberg (1967) is degene die de term 'kritieke periode' heeft geïntroduceerd. Hiermee bedoelt hij een bepaalde periode van je leven waarin je in staat bent om een taal op moedertaalniveau te verwerven.

De kritieke periode is in verband te brengen met het idee dat het taalsysteem een lexicon en een grammatica bevat. In het mentale lexicon worden expliciet kenmerken van taal geleerd en daar opgeslagen en in het mentale grammaticasysteem leer je impliciet de grammaticale regels van taal (Ullman, 2001a). Een voorbeeld van wat in het mentale lexicon geleerd en opgeslagen wordt, is het grammaticaal geslacht, uitgedrukt op lidwoorden. De vervoeging van adjectieven is een voorbeeld van wat in het grammaticasysteem wordt geleerd. Ullman zegt hier het volgende over: het lexicon en de grammatica worden ieder ondersteund door een ander gebied in het brein. Dit wordt ook wel het 'declarative/procedural model' genoemd (Ullman, 2001a).

Het uitgangspunt van deze scriptie is het model van Ullman dat stelt dat grammatica en lexicon ondersteund worden door verschillende gebieden in het brein. Dit wordt vervolgens gecombineerd met het idee dat het vermogen om iets te leren via het declaratieve geheugensysteem beschikbaar blijft, maar dat er voor het vermogen iets te leren via het procedurele geheugensysteem een kritieke periode bestaat (Ullman, 2001a). In deze scriptie zal hiervoor evidentie gezocht worden door middel van een experimenteel onderzoek. Hierbij zal er specifiek worden ingegaan op adjectieven en lidwoorden. In dit onderzoek wordt er gekeken naar het verwervingspatroon van lidwoorden en adjectieven. De deelnemers van het experimentele onderzoek zijn eerste taalverwervers van het Nederlands en leren Duits als tweede taal. Dit onderzoek is gebaseerd op eerder

uitgevoerd onderzoek, namelijk dat van Ellis et al. (2012). Zij hebben onderzoek gedaan naar de verwerving van het Duitse grammaticale geslacht bij tweede taalleerders van het Duits met als moedertaal Afrikaans, Engels of Italiaans. De hoofdvraag die in deze scriptie centraal staat, luidt als volgt:

Hoe ziet het verwervingspatroon van het Duitse lidwoordsysteem en bijvoeglijk naamwoordsysteem eruit bij tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal?

Om te bepalen of er transfer uit het Nederlands heeft plaatsgevonden, is er gekeken naar het verschil tussen Nederlandse *de*-woorden en *het*-woorden. In het Nederlands is er namelijk keuze uit twee soorten geslachten: niet-neutraal (mannelijk of vrouwelijk) en neutraal. In het Duits is het niet-neutrale geslacht opgesplitst in vrouwelijk en mannelijk. Bij Nederlandse *de*-woorden moet de deelnemer voor het Duits dus gaan kiezen tussen mannelijk en vrouwelijk, terwijl er bij *het*-woorden maar één mogelijkheid is, namelijk neutraal. De hypothese die hierbij gesteld wordt, is dat de deelnemers van het onderzoek meer moeite hebben met *de*-woorden dan met *het*-woorden. Hierbij hoort de volgende deelvraag:

Is er sprake van transfer uit het Nederlands?

Daarnaast wordt er gekeken of er een verschil is tussen het verwerven van adjectieven en het verwerven van lidwoorden. Er wordt een vergelijking gemaakt tussen de verwerving van adjectieven en lidwoorden omdat er een verschil lijkt te zijn tussen het verwervingspatroon van eerste taalleerders en het verwervingspatroon van tweede taalleerders (Blom et al., 2008). Bij eerste taalleerders, kinderen met Duits als moedertaal, is het aannemelijk dat de verwerving van lidwoorden, die berusten op een lexicale representatie, verloopt via het declaratieve geheugensysteem. De lidwoorden worden expliciet geleerd en vervolgens opgeslagen in het mentale lexicon. De verwerving van adjectieven daarentegen, wanneer deze berusten op een grammaticale representatie, verloopt bij eerste taalleerders via het procedurele geheugensysteem. Echter, voor het vermogen om iets via het procedurele geheugensysteem te leren, bestaat een kritieke periode waarin iets op moedertaalniveau geleerd kan worden (Lenneberg, 1967). Tweede taalleerders, de deelnemers van dit onderzoek, zijn deze kritieke periode voorbij en zijn daarom bij zowel de verwerving van lidwoorden als bij de verwerving van adjectieven afhankelijk van het declaratieve geheugensysteem (Blom et al., 2008). Lidwoorden berusten bij tweede taalleerders dus, net zoals bij eerste taalleerders, op een lexicale representatie en de verwerving hiervan verloopt via het declaratieve geheugensysteem. Echter, als adjectieven op een grammaticale representatie berusten dan loopt de verwerving hiervan bij eerste taalleerders via het procedurele geheugensysteem, terwijl tweede taalleerders afhankelijk zijn van het declaratieve geheugensysteem, omdat zij de kritieke periode voorbij zijn. Afgaand op het model van Ullman (2001ab) is de voorspelling hierbij dat de tweede taalleerders meer moeite hebben met het verwerven van adjectieven dan lidwoorden. De deelvraag die hierbij hoort is:

Is er een verschil tussen de verwerving van het lidwoord en de verwerving van het adjectief?

In hoofdstuk 1 van deze scriptie wordt het theoretisch kader besproken. In paragraaf 1 van dit hoofdstuk zal het hierboven besproken model van Ullman verder uitgewerkt worden. Paragraaf 2 bevat zowel het Duitse als het Nederlandse lidwoord- en bijvoeglijk naamwoordsysteem en deze zullen met elkaar vergeleken worden. Ten slotte zal in paragraaf 3 de kritieke periode uitgebreider beschreven worden. Voortvloeiend uit hoofdstuk 1 wordt in hoofdstuk 2 de probleemstelling weergegeven, welke bestaat uit een hoofdvraag en bijbehorende deelvragen. Hoofdstuk 3 bevat de methode en in hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Vervolgens zal in hoofdstuk 5 de interpretatie van deze resultaten besproken worden in de conclusie en de daarbij horende discussie.

1 Theoretisch kader

1.1 Het DP model van Ullman

Het geslacht van een nomen is in veel talen, zo ook in het Nederlands, willekeurig en dus onvoorspelbaar (Verburg, 2010). Dit betekent dat het geleerd moet worden en deze informatie opgeslagen wordt in het mentale lexicon (Ullman, 2001a). Hier wordt dan het nomen plus het bijbehorende geslachtskenmerk opgeslagen. In paragraaf 2 van dit hoofdstuk wordt geslachtstoekenning verder besproken.

Ullman is een neurowetenschapper die veel onderzoek heeft gedaan naar de relatie tussen taal, het geheugen en het brein. Hij stelt dat het lexicon en de grammatica worden ondersteund door verschillende regio's in het brein (Ullman, 2001ab). Het lexicon wordt ondersteund door het declaratieve geheugensysteem en de grammatica door het procedurele geheugensysteem. Het declaratieve systeem is toegespitst op het leren van willekeurig gerelateerde informatie. Het procedurele geheugensysteem ondersteunt de verwerving en het gebruik van grammaticale regels. Dit model wordt het 'declarative/procedural model' (vanaf nu: DP model) genoemd.

1.1.1 Het mentale lexicon

In het mentale lexicon is alles opgeslagen dat onvoorspelbaar is. In dit lexicon zitten verschillende eigenschappen van woorden opgeslagen, zoals de woordvorm. Een voorbeeld hiervan is dat je leert wat een auto is. De relatie tussen de betekenis van het woord en de vorm is willekeurig en nergens uit af te leiden (Ullman, 2001ab). Dit betekent dat je deze relatie expliciet moet leren en die informatie wordt opgeslagen in het mentale lexicon. Het lexicon omvat in ieder geval informatie over woordvorm, woordbetekenis en grammaticale kenmerken. Voor zelfstandig naamwoorden betekent dit dat er informatie is opgeslagen over het geslacht van de nomina, omdat ook deze informatie onvoorspelbaar is.

1.1.2 Het mentale grammaticasysteem

Het mentale grammaticasysteem omvat de morfologische, syntactische en fonologische regels van taal. Deze regels bepalen hoe lexicale vormen gecombineerd kunnen worden en via deze regels is het mogelijk om betekenissen van complexe vormen te kunnen interpreteren, ook al hebben we deze vormen niet eerder gezien (Ullman, 2001ab). Met behulp van het procedurele geheugensysteem leer je hier dus cognitieve en motorische skills, zoals hoe je een auto moet besturen.

1.1.3 Relatie huidig onderzoek

Wat in dit onderzoek relevant is, is de vraag in welke categorie lidwoorden en adjectieven te plaatsen zijn. Welk lidwoord bij welk nomen hoort, valt niet af te leiden uit het nomen en wordt niet bepaald aan de hand van grammaticale regels. Voor het Nederlands geldt dat dit expliciet geleerd wordt en dus onderdeel is van de informatie die in het lexicon is opgeslagen (Blom et al.,

2008). Dit betekent dat de verwerving van het lidwoord loopt via het declaratieve geheugensysteem van het DP model. De vervoeging van adjectieven is daarentegen wel gebaseerd op grammaticale regels. Aan de hand van deze regels zijn de uitgangen van adjectieven te bepalen. Dit zijn namelijk regels die elke keer opnieuw toepasbaar zijn, waardoor er regelmatigigheden ontstaan. De vervoeging van adjectieven in het Nederlands berust dus op een grammaticale representatie en loopt via het procedurele geheugensysteem van het DP model (Blom et al., 2008). Echter, het is mogelijk dat de vervoeging van adjectieven via het declaratieve geheugensysteem loopt en dus expliciet geleerd wordt (Blom et al., 2008). Wanneer dit gebeurt, is dit meestal het geval bij latere leerders die de kritieke periode, waarin ze een taal op moedertaalniveau kunnen leren, al voorbij zijn (Blom et al., 2008). Zij zijn dan afhankelijk van het declaratieve geheugensysteem.

1.2 Het lidwoord en het adjectief

1.2.1 Het Nederlands

De definitie van het grammaticaal geslacht volgens de Elektronische Algemene Nederlandse Spraakkunst is als volgt: “een eigenschap van substantieven die bepalend is voor (de vorm van) lidwoorden, adjectieven en de meeste voornaamwoorden waarmee een enkelvoudig substantief in combinatie optreedt of waardoor het vervangen kan worden” (Haeseryn, 1997: Inleiding, p. 1). Het geslacht van een substantief (vanaf nu: nomen) is in de meeste gevallen geheel arbitrair, het is in dat geval af te leiden uit het bijbehorende woord in de zin zoals het lidwoord of het adjectief.

Het Nederlandse geslachtssysteem maakt onderscheid tussen twee geslachten: onzijdig en zijdig. Oftewel respectievelijk neutraal en niet-neutraal geslacht. Van oorsprong bestaat het Nederlandse geslachtssysteem uit drie vormen en daarom werd het voorheen ook wel een driegerasysteem genoemd. Hierbij wordt het niet-neutrale geslacht opgesplitst in twee vormen, namelijk mannelijk en vrouwelijk. Tegenwoordig wordt er geen onderscheid meer gemaakt tussen mannelijk en vrouwelijk en kunnen we spreken van een tweegerasysteem, welke alleen het neutrale en het niet-neutrale geslacht bevat (Verburg, 2010; Verwer, 2007).

1.2.1.1 Het lidwoord

Tot het neutrale geslacht behoort het definitieve lidwoord *het* en tot het niet-neutrale geslacht behoort het definitieve lidwoord *de*. Daarnaast heb je ook nog het onbepaalde lidwoord *een*, wat voor alle nomina hetzelfde is, ongeacht het geslacht. De meeste enkelvoudige nomina kunnen of alleen met *de*-woorden gecombineerd worden of alleen met *het*-woorden. Meervoudige nomina worden verbonden aan het lidwoord *de*, ongeacht welk geslacht het nomen bevat. Hieronder volgen voorbeelden.

- (1) *het huis* / **de huis* [neutraal, definitief, enkelvoudig]
de woning / **het woning* [niet-neutraal, definitief, enkelvoudig]

- (2) *een huis* [neutraal, indefiniet, enkelvoudig]
een woning [niet-neutraal, indefiniet, enkelvoudig]
- (3) *de huizen* / **het huizen* [neutraal, definiet, meervoudig]
de woningen / **het woningen* [niet-neutraal, definiet, meervoudig]

In voorbeeld (1) - (3) zie je dat *huis* alleen gecombineerd kan worden met *het* en niet met *de*. Het nomen *woning* daarentegen kan juist alleen met *de* gecombineerd worden en niet met *het*. Het onbepaalde lidwoord *een* kan echter met beide woorden gecombineerd worden omdat het een onbepaalde vorm bevat en in voorbeeld (3) zie je dat meervoudsvormen alleen te combineren zijn met het definiete lidwoord *de*.

Gezien het feit dat het definiete lidwoord *de* naast het niet-neutrale geslacht ook voor meervoudsvormen gebruikt wordt, ongeacht het geslacht, komt dit lidwoord bijna twee keer zo vaak voor als het neutrale lidwoord *het* (Blom et al., 2008). Dit kan leiden tot overgeneralisatie van het lidwoord *de* en dus ook in situaties waarin je eigenlijk *het* hoort te gebruiken, wordt dan *de* gebruikt.

1.2.1.2 Het adjectief

Welk geslacht een nomen heeft, is naast lidwoorden ook te zien aan adjectieven. In deze paragraaf wordt de vervoeging van het adjectief in het Nederlands besproken. Wat betreft deze adjectivale inflectie is er in het Nederlands een onderscheid tussen predicatieve adjectieven en attributieve adjectieven. Predicatieve adjectieven hebben geen suffix en attributieve adjectieven hebben wel een suffix, namelijk *sjwa* (-ə). Dit suffix bij attributieve adjectieven ontstaat alleen in combinatie met een definiet zelfstandig naamwoord (met het lidwoord *de* of *het*) of een meervoudig zelfstandig naamwoord (Verburg, 2010). Zie voorbeelden (5) en (6).

- (5) *De woning is groot* / **grote* [predicatief]
Het huis is mooi / **mooie* [predicatief]
- (6) a. *De grote* / **groot woning* [attributief]
Het mooie / **mooi huis* [attributief]
- b. *De grote* / **groot woningen* [attributief]
De mooie / **mooi huizen* [attributief]

Zoals is af te leiden uit (7) en (8) is de markering voor geslacht op het attributieve adjectief alleen zichtbaar bij indefiniete zelfstandig naamwoorden en niet bij definiete zelfstandig naamwoorden.

- (7) *Een grote* / **groot woning* [niet-neutraal, indefiniet, enkelvoudig]
*Een *grote* / *groot huis* [neutraal, indefiniet, enkelvoudig]
- (8) *De grote* / **groot woning* [niet-neutraal, definiet, enkelvoudig]
Het grote / **groot huis* [neutraal, definiet, enkelvoudig]

In (7) is te zien dat bij het niet-neutrale nomen *woning* het suffix *-ə* toegevoegd wordt aan het adjectief en bij het neutrale nomen *huis* dit suffix wegblijft. In (8) wordt echter in beide gevallen, ongeacht het geslacht van het nomen, het suffix *-ə* toegevoegd. Predicatieve adjectieven krijgen nooit het suffix *-ə* (Verburg, 2010). Kortom, een attributief krijgt altijd het suffix *-ə*, behalve als het nomen neutraal, indefiniet en enkelvoudig is. Een predicatief adjectief krijgt nooit een suffix. Hieruit valt de volgende generalisatie af te leiden:

- Predicatief adjectief: \emptyset
- Attributief adjectief: *-ə*. Behalve bij een nomen met de kenmerken [+neutraal, +indefiniet, +enkelvoudig] (aangepast uit: Verburg, 2010: 15)

1.2.2 Het Duits

In tegenstelling tot het Nederlands is er in het Duits sprake van een driegerasysteem. De Duitse taal maakt namelijk nog wel onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk, waar het in het Nederlands samengevoegd wordt tot neutraal geslacht. In het Duits is het geslacht van een nomen dus of neutraal, of mannelijk of vrouwelijk (niet-neutraal). Dit geslacht wordt uitgedrukt op onder andere lidwoorden en adjectieven.

Het Duits gebruikt naamvallen om de grammaticale functie van de naamwoordgroep (NP) in de zin aan te geven. Dit betekent dat het bijbehorende woord, dus zo ook het lidwoord en adjectief, verschillende uitgangen kan krijgen. Het Duitse naamvalstelsel wordt verder in deze scriptie niet uitgebreid besproken, de focus zal liggen op de eerste naamval (nominatief). Dit omdat het materiaal uit het experiment bestaat uit zinnen en woorden in de nominatief omdat er een vergelijking wordt gemaakt met het Nederlands, waarin over het algemeen geen naamvallen worden gebruikt.

1.2.2.1 Het lidwoord

Het Duits maakt dus onderscheid tussen neutraal, mannelijk en vrouwelijk. In het enkelvoud behoort het definitieve lidwoord *das* tot het neutrale geslacht, het lidwoord *der* tot het mannelijke geslacht en het lidwoord *die* tot het vrouwelijke geslacht. Meervoudige nomina krijgen het lidwoord *die*. Voor de indefiniete lidwoorden geldt dat het mannelijke en neutrale geslacht het lidwoord *ein* krijgen en het vrouwelijke geslacht en meervoudsvormen het lidwoord *eine*. Zie de voorbeelden (9) - (12).

- (9) *Der Junge* [mannelijk, definitief, enkelvoudig]
Ein Junge [mannelijk, indefiniet, enkelvoudig]
- (10) *Die Sonne* [vrouwelijk, definitief, enkelvoudig]
Eine Sonne [vrouwelijk, indefiniet, enkelvoudig]
- (11) *Das Haus* [neutraal, definitief, enkelvoudig]
Ein Haus [neutraal, indefiniet, enkelvoudig]

- (12) *Die Jungen* [mannelijk, definiert, meervoudig]
Die Sonnen [vrouwelijk, definiert, meervoudig]
Die Häuser [neutraal, definiert, meervoudig]

1.2.2.2 Het adjectief

Net als in het Nederlands wordt het geslacht van een nomen, naast het lidwoord, ook in het Duits op het adjectief uitgedrukt. De uitgang van het adjectief is afhankelijk van of er een lidwoord voorafgaat aan het adjectief en of dat een definiert of indefiniert lidwoord is. De uitgang van het adjectief wordt niet volledig bepaald door geslacht. Op basis van tabel 1 is de volgende generalisatie af te leiden:

- Adjectief: *-e*. Behalve bij een nomen met de kenmerken [+indefiniert, +mannelijk/+onzijdig] en [+geen lidwoord, +mannelijk/+onzijdig] en [+meervoud, +definiert/indefiniert]

Omdat de focus in deze scriptie ligt op de nominatief en de andere naamvallen buiten beschouwing worden gelaten, wordt hier alleen het adjectief in de nominatief besproken. Zie tabel 1 (Richter, 2006).

	Definiert	Indefiniert	Geen lidwoord
Mannelijk	<i>-e (der nette Mann)</i>	<i>-er (ein netter Mann)</i>	<i>-er (netter Mann)</i>
Vrouwelijk	<i>-e (die nette Frau)</i>	<i>-e (eine nette Frau)</i>	<i>-e (nette Frau)</i>
Onzijdig	<i>-e (das nette Kind)</i>	<i>-es (ein nettes Kind)</i>	<i>-es (nettes Kind)</i>
Meervoud	<i>-en (die netten Leute)</i>	<i>-en (keine netten Leute)</i>	<i>-e (nette Leute)</i>

Tabel 1. Adjectieven Duits

1.2.3 Vergelijking Nederlands - Duits

Het grootste verschil tussen de Nederlandse en de Duitse taal is dat het Nederlands een tweegenerasysteem betreft en het Duits een driegenerasysteem. Zoals hierboven uitgelegd, betekent dit dat waar het Duits onderscheid maakt tussen mannelijk en vrouwelijk (niet-neutraal) en neutraal, het Nederlands enkel onderscheid maakt tussen neutraal en niet-neutraal (mannelijk + vrouwelijk). Dit correspondeert met drie definierte lidwoorden voor het Duits (in de nominatief), namelijk *der*, *die* en *das* en twee definierte lidwoorden voor het Nederlands, *de* en *het*. Het indefinierte lidwoord heeft in het Duits de twee vormen *ein* of *eine*. In het Nederlands is er één indefiniert lidwoord, te weten *een*.

De grootste overeenkomst tussen de twee talen is dat het geslacht van het nomen uitgedrukt wordt op onder andere het lidwoord en het adjectief. Welk lidwoord bij welk nomen hoort, is in beide talen in de meeste gevallen onvoorspelbaar en dus iets dat expliciet geleerd moet worden en vervolgens moet worden opgeslagen in het lexicon. Hoe het adjectief vervoegd wordt, volgt uit het voorafgaande lidwoord en zou kunnen berusten op een grammaticale representatie. Afgaand op het DP model wordt het expliciet leren van welk lidwoord bij welk nomen hoort, ondersteund door het declaratieve

geheugensysteem. De vervoeging van het adjectief berust op een grammaticale representatie en wordt derhalve ondersteund door het procedurele geheugensysteem.

Naast het feit dat in beide talen het geslacht op zowel lidwoorden als adjectieven wordt uitgedrukt, zijn de twee talen vergelijkbaar wat betreft geslachtstoekenning en geslachtscongruentie. Over het algemeen hebben de meeste Duitse nomina in hun Nederlandse equivalent namelijk hetzelfde geslacht. De meeste nomina die in het Nederlands niet-neutraal zijn, zijn in het Duits ook niet-neutraal. En de meeste nomina die in het Nederlands neutraal zijn, zijn in het Duits ook neutraal (Sabourin et al., 2006). Bij Nederlandse niet-neutrale woorden, met het lidwoord *de*, moet er in het Duits gekozen worden tussen mannelijk (*der*) of vrouwelijk (*die*). Bij Nederlandse neutrale woorden, met het lidwoord *het*, is er in het Duits maar één mogelijkheid, namelijk ook neutraal (*das*).

1.3 De kritieke periode

In de inleiding is al gesproken over een kritieke periode van je leven waarin je in staat bent een taal op moedertaalniveau te leren (Lenneberg, 1967). In zijn boek *Biological Foundations of Language* (1967) spreekt Lenneberg van een relatie tussen het leren van een taal en de ontwikkeling van de hersenen. Hij beweert dat er een bepaalde periode in je leven is waarin de hersenen zo zijn ontwikkeld dat de mogelijkheid bestaat om een taal te leren. Dit noemt hij de kritieke periode. Hij zegt dat tussen de leeftijd van drie jaar en begin tienerjaren de mogelijkheid tot het verwerven van een taal het beste is. In deze periode worden de basisvaardigheden van taal geleerd en vaardigheden die binnen deze periode niet geleerd zijn, zullen de rest van je leven op een achterstand blijven (Lenneberg, 1967).

Hoe zit het dan met tweede taalleerders? Leerders die een nieuwe taal na de kritieke periode gaan leren, kunnen volgens Lenneberg nooit het niveau van een moedertaalspreker bereiken (Lenneberg, 1967). In zijn boek stelt Lenneberg (1967) dat het vermogen om automatisch een taal te verwerven aan de hand van pure blootstelling van die taal afneemt na je twintigste. Vreemde talen moeten om deze redenen op latere leeftijd geleerd worden via bewuste inspanning. Singleton heeft in zijn boek *The Age Factor in Second Language Acquisition* (1995) onderzoek gedaan naar de kritieke periode bij tweede taalverwerving. De resultaten van dit onderzoek lopen uiteen: de één zegt dat kinderen beter zijn in het leren van een nieuwe taal, de ander zegt dat volwassenen hier beter in zijn. Onderzoekers zijn echter tot een gemeenschappelijk standpunt gekomen dat tegenwoordig op grote schaal wordt erkend. Dit standpunt luidt als volgt: hoe eerder je blootgesteld wordt aan een vreemde taal, hoe beter je die taal zal leren (Singleton, 1995). Dit impliceert dat kinderen beter zijn in het leren van een vreemde taal dan volwassenen.

1.3.1 Eerste taalleerders van het Duits

In dit onderzoek wordt de verwerving van lidwoorden en de verwerving van adjectieven bij tweede taalleerders van het Duits met Nederlands als moedertaal onderzocht. Voordat het experiment uiteengezet wordt, zal in deze paragraaf

kort de verwerving van lidwoorden en adjectieven bij eerste taalleerders besproken worden.

Het Duits maakt gebruik van de zogeheten 'natuurlijke geslachtsregel' voor geslachtstoewijzing. Dit wil zeggen dat een nomen in de meeste gevallen een bepaald natuurlijk (geslachts)kenmerk heeft: vrouwelijk, mannelijk of neutraal (Mills, 1986). Dit natuurlijke kenmerk is een vast kenmerk van het nomen en is nergens uit af te leiden en dus onvoorspelbaar. In het Duits kan het geslacht uitgedrukt worden op zowel lidwoorden als adjectieven (en naamwoorden) en deze woordvormen die geslacht toe kunnen wijzen aan nomina verschijnen in de grammatica van Duitse kinderen zo rond het tweede levensjaar. De eerste die geproduceerd worden, zijn lidwoorden en adjectieven (Mills, 1986). Welk lidwoord Duitse kinderen horen te gebruiken bij een bepaald nomen, wordt in eerste instantie geleerd op basis van het natuurlijke geslachtskenmerk die nomina bevatten. Vervolgens wordt dat opgeslagen in het mentale lexicon en is er dus sprake van een lexicale representatie bij de verwerving van lidwoorden (Mills, 1986). Echter, niet in alle gevallen wordt het geslacht van een nomen bepaald door dit natuurlijke kenmerk. Dit zijn de zogenaamde uitzonderingsgevallen. In dit geval leiden kinderen het geslacht af van de fonologische vorm en semantische eigenschappen van het nomen (Müller, 1994). Waar de verwerving van de 'gewone' lidwoorden dus op een lexicale representatie berust, lijkt de verwerving van deze uitzonderingsgevallen op een grammaticale representatie te berusten.

Bij de verwerving van lidwoorden bij Duitse kinderen is er dus sprake van een lexicale representatie en bij de verwerving van adjectieven is er sprake van een grammaticale representatie, omdat de vervoeging van adjectieven gebaseerd is op een grammaticale regel. De uitgang van het adjectief is in mindere mate afhankelijk van het geslacht en grotendeels afhankelijk van of er een lidwoord voorafgaat aan het adjectief en of dat een definitief of indefinitief lidwoord is. Dit is dus voorspelbaar en hoeft niet in het mentale lexicon te worden opgeslagen.

1.3.2 Vergelijking eerste- en tweede taalleerders

Parodi et al. (2004) stellen dat de verwerving van inflectionele morfologie iets is waarbij een duidelijk verschil te zien is tussen eerste- en tweede taalleerders. De moeilijkheid die tweede taalverwervers lijken te hebben met hun pogingen tot het verwerven van morfologische inflectie, lijkt bij eerste taalverwervers niet aanwezig te zijn. Dit heeft te maken met de kritieke periode (Lenneberg, 1967). Het expliciet leren (van bijvoorbeeld lidwoorden) kan ook buiten de kritieke periode, omdat er geen onderscheid is wat betreft het eindresultaat tussen leren via het declaratieve vs. het procedurele geheugensysteem. De lidwoorden worden geleerd en vervolgens opgeslagen in het mentale lexicon, zodat ze telkens opnieuw gebruikt kunnen worden. Tweede taalleerders zullen echter ook voor de verwerving van adjectieven afhankelijk zijn van het declaratieve geheugensysteem en dus van een lexicale representatie (Blom et al., 2008). Dit is het geval wanneer leerders de kritieke periode al voorbij zijn, aangezien het dan niet meer mogelijk is om een vermogen te verwerven via het procedurele geheugensysteem.

2 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in het verwervingspatroon van lidwoorden en adjectieven bij tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal. Naar aanleiding van wat er in het theoretisch kader besproken is, volgen hieronder de hoofdvraag en de daarbij behorende deelvragen.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Hoe ziet het verwervingspatroon van het Duitse lidwoordsysteem en bijvoeglijk naamwoordsysteem eruit bij tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal?

Bij deze hoofdvraag zijn twee deelvragen geformuleerd, namelijk:

- 1) Is er sprake van transfer uit het Nederlands?
- 2) Is er een verschil tussen de verwerving van het lidwoord en de verwerving van het adjectief?

Er wordt dus gekeken naar wat de invloed van het Nederlands op het Duits is (deelvraag 1) en er wordt onderzocht of er een verschil is tussen het verwerven van het lidwoord en het verwerven van het adjectief. Met welke van deze twee hebben de deelnemers meer moeite (deelvraag 2)? Bij de tweede deelvraag wordt ook gekeken naar het verschil tussen het verwervingspatroon van eerste- en tweede taalleerders.

3 Methode

Het doel van dit experimentele onderzoek is om vast te stellen in welke mate de deelnemers in staat zijn het grammaticale geslacht van nomina op lidwoorden en adjectieven uit te drukken. Hieronder volgt een beschrijving van hoe dit onderzoek precies in zijn werk is gegaan.

3.1 Deelnemers

Er zijn 25 deelnemers die mee hebben gedaan aan het onderzoek. Ze hebben allemaal Nederlands als moedertaal en leren Duits als tweede taal. De deelnemers zijn allemaal studenten die de universitaire cursus 'Deutsche Sprache und Kultur 1' volgen, de leeftijd varieert tussen de 18 en 27 jaar. Allemaal hebben ze vijf à zes jaar Duitse les gehad op de middelbare school en de meeste deelnemers zijn voor het eerst in contact gekomen met de Duitse taal op een gemiddelde leeftijd van elf jaar. Het grootste deel van de deelnemers spreekt thuis geen Duits, een enkeling doet dit wel af en toe. Het gemiddelde niveau dat ze zichzelf geven is hooggemiddeld.

3.2 Taken

Voor het experimentele onderzoek moeten de deelnemers een aantal korte, algemene vragen beantwoorden en daarnaast worden ze gevraagd om een aantal kleine taken uit te voeren. Dit experiment is, zoals in de inleiding al genoemd is, gebaseerd op een eerder uitgevoerd onderzoek, namelijk dat van Ellis et al. (2012). Voor hun onderzoek hebben zij hun deelnemers twee taken gegeven: een foto-benoemtaak en een zin-invulttaak. Dit onderzoek is een aanleiding geweest voor het onderzoek dat in deze scriptie beschreven wordt en daarom zullen de deelnemers dezelfde taken uitvoeren aan de hand van (grotendeels) hetzelfde materiaal.

De vocabulaire die gebruikt is bij de taken is vrij simpel gehouden, om er zeker van te zijn dat de proefpersonen kennis hadden van de betekenis van deze woorden. Tien van deze woorden komen uit het onderzoek van Ellis et al. (2012). Daarnaast zijn er elf woorden aan toegevoegd die uit een zelf opgestelde lijst komen, waarvan zes 'geavanceerde' woorden om zo een 'ceiling-effect' (alle antwoorden goed) te voorkomen. Met geavanceerde woorden worden 'uitzonderingsgevallen' bedoeld waarbij het geslacht in het Nederlands anders is dan in het Duits. Er is zo een goede mix wat betreft het niveau van de woorden ontstaan, dat een representatieve weergave kan geven van het gebruik van de lidwoorden en adjectieven door de deelnemers. Alle woorden zijn vertaald naar het Nederlands, om de deelnemers de zekerheid te geven dat ze weten over welk woord het gaat.

3.2.1 Foto-benoemtaak

De foto-benoemtaak bevat 21 verschillende woorden met daarbij een plaatje van dat woord. Tien van deze woorden zijn overgenomen uit het onderzoek van Ellis et al. (2012), de overige elf woorden komen uit een zelf opgestelde lijst. Zes van deze elf woorden zijn 'uitzonderingsgevallen'. Hierbij is het geslacht in het

Nederlands niet hetzelfde als in het Duits. De lijst bevat achttien enkelvoudige en drie meervoudige woorden. De enkelvoudige woorden zijn opgesplitst in negen niet-neutrale woorden en negen neutrale woorden. Deze beide typen woorden zijn weer verdeeld over de Duitse lidwoorden die erbij horen. Dus van de niet-neutrale woorden zijn er drie die het neutrale lidwoord *das* vereisen, drie met het mannelijke lidwoord *der* en drie met een vrouwelijke lidwoord *die*. Hetzelfde geldt voor de neutrale woorden. Voor de volledige lijst van de distributie van de woorden zie bijlage 2. Bij elk plaatje is het bijbehorende nomen gegeven, de deelnemers wordt gevraagd om het corresponderende lidwoord erbij te schrijven. Hieronder volgt een voorbeeld. Het goede antwoord moet hier zijn *der*.

a.

..... *Hund*
(hond)

3.2.2 Zin-invul taak

De zinnen uit de zin-invul taak zijn allemaal overgenomen uit de lijst van Ellis et al. (2012). Het is de bedoeling dat de deelnemers zowel het juiste lidwoord als het correcte adjectief invullen. De taak bestaat uit twintig zinnen die afgemaakt dienen te worden door de deelnemers. Er wordt eerst een volledige Duitse zin gegeven en daaronder staat de (onvolledige) zin, met tussen haakjes de Nederlandse woorden die in het Duits ingevuld moeten worden. Zie het voorbeeld in (b). Het correcte antwoord is *ein schöner*.

b. *Der Junge ist schön.*

Es ist (een leuke) Junge.

3.3 Procedure

Het afnemen van het onderzoek werd gedaan in een collegezaal op de Universiteit Utrecht en duurde in totaal ongeveer vijftien minuten. Van te voren is aan de deelnemers uitgelegd wat de bedoeling was van het experiment en werd ze gevraagd deel te nemen aan het onderzoek. Vervolgens zijn de hand-outs met daarop de taken uitgedeeld en kregen de proefpersonen de tijd om de taken te maken. Iedereen was binnen vijftien minuten klaar.

4 Resultaten

De deelnemers van het experimentele onderzoek zijn getest op in welke mate ze in staat zijn het grammaticale geslacht van nomina op lidwoorden en adjectieven uit te drukken. In dit hoofdstuk worden de resultaten hiervan uiteengezet. In paragraaf 1 zal besproken worden of en waar er transfer uit het Nederlands plaatsvindt en in paragraaf 2 worden de verschillen tussen lidwoorden en adjectieven besproken.

4.1 Transfer uit het Nederlands

Om te bepalen of er transfer uit het Nederlands heeft plaatsgevonden, is er gekeken naar het verschil tussen Nederlandse *de*-woorden en *het*-woorden. Hierbij is een Paired Samples t-test (eenzijdig) uitgevoerd. De deelnemers scoren 81,5% op de *de*-woorden en 74,8% op de *het*-woorden. Uit een Paired Samples t-test blijkt dat dit verschil significant is ($t(24) = 2.40, p < .01$). De deelnemers hebben dus meer moeite met *het*-woorden dan met *de*-woorden.

4.2 Verschil lidwoorden en adjectieven

Bij de tweede deelvraag is gekeken of de deelnemers van het onderzoek meer moeite hebben met adjectieven dan met lidwoorden. De resultaten laten zien dat de deelnemers een hoge score hebben voor zowel het lidwoord (79,2%) als het adjectief (72,8%). Om vast te stellen of dit verschil significant is, is wederom een Paired Samples t-test uitgevoerd (eenzijdig). Uit een Paired Samples t-test blijkt dat dit verschil significant is ($t(24) = 2.40, p < 0.05$). Dit betekent dat de deelnemers meer fouten maken met de verbuiging van adjectieven dan met de lidwoorden. Het is dus niet zo dat het selecteren van het juiste lidwoord automatisch betekent dat de deelnemer het adjectief op de juiste manier vervoegt.

5 Conclusie en discussie

Er is in dit onderzoek gepoogd meer inzicht te krijgen in het verwervingspatroon van het Duitse lidwoordsysteem en bijvoeglijk naamwoordsysteem bij tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal. Hiervoor is gekeken naar wat de invloed van het Nederlands op het Duits is en of er verschil is tussen de verwerving van lidwoorden en adjectieven. Het uitgangspunt bij deze vragen is het DP model van Ullman.

Voor de eerste deelvraag, of er transfer uit het Nederlands heeft plaatsgevonden, is er gekeken naar het verschil tussen Nederlandse *het*-woorden en Nederlandse *de*-woorden. Hierbij werd voorspeld dat de deelnemers van dit onderzoek het minst moeite zouden hebben met *het*-woorden en meer moeite met *de*-woorden. Deze voorspelling is gebaseerd op het feit dat de deelnemers uit het onderzoek in het Nederlands keuze hebben uit twee soorten geslachten en in het Duits uit drie soorten geslachten. In het Nederlands moet er namelijk gekozen worden uit niet-neutraal (mannelijk of vrouwelijk) en neutraal en in het Duits moeten ze kiezen uit mannelijk, vrouwelijk (niet-neutraal) en neutraal, omdat hier het niet-neutrale geslacht opgeplitst is. Dit betekent dat de deelnemer bij Nederlandse *de*-woorden (niet-neutraal) moet kiezen tussen mannelijk en vrouwelijk in het Duits en er bij *het*-woorden (neutraal) maar één keuzemogelijkheid is, namelijk neutraal.

De resultaten van het onderzoek laten echter zien dat de deelnemers juist meer moeite hebben met *het*-woorden en minder moeite met *de*-woorden. Een mogelijke verklaring voor dit resultaat is enerzijds het feit dat twee derde van de *het*-woorden in het materiaal van het onderzoek 'uitzonderingsgevallen' zijn en dit bij de *de*-woorden maar één vijfde deel betreft. Met uitzonderingsgevallen worden nomina bedoeld die in het Duits een ander geslacht hebben dan in het Nederlands. Dus waar een *het*-woord doorgaans in zowel het Nederlands als het Duits neutraal is, is dit bij uitzonderingsgevallen niet het geval en is een Nederlands *het*-woord (neutraal) in het Duits bijvoorbeeld mannelijk of vrouwelijk (niet-neutraal). De verwachting hierbij is dat er meer fouten gemaakt worden bij uitzonderingsgevallen dan bij de 'gewone' nomina. Het feit dat een groter deel van de *het*-woorden uitzonderingsgevallen zijn dan van de *de*-woorden, kan dus een reden zijn dat de deelnemers van het onderzoek beter scoren op *de*-woorden dan op *het*-woorden, terwijl de voorspelling was dat ze minder moeite zouden hebben met *het*-woorden dan met *de*-woorden.

Dit is tevens een belangrijk punt waar in het vervolg meer rekening mee gehouden kan worden: de stimuli die gebruikt zijn voor het experimentele onderzoek. In de meeste gevallen hebben nomina in zowel het Nederlands als het Duits hetzelfde geslacht, maar dit is dus niet altijd het geval. In de stimuli die de deelnemers gekregen hebben, komen alle mogelijke combinaties even vaak voor (NL neutraal – DUI neutraal; NL neutraal – DUI vrouwelijk; NL niet-neutraal – DUI neutraal etc.). Dit betekent dat het grootste deel van de stimuli uitzonderingsgevallen zijn. Dit is gedaan om een 'ceiling-effect' te voorkomen. Om er in het vervolg voor te zorgen dat zowel dit ceiling-effect voorkomen wordt als dat er een gelijke verdeling gemaakt wordt wat betreft geslacht, is een suggestie hierbij om een meer gelijke verdeling te maken tussen uitzonderingsgevallen en niet-uitzonderingsgevallen. Hiervoor moeten wellicht

meer stimuli gebruikt worden, zodat je genoeg uitzonderingsgevallen en niet-uitzonderingsgevallen hebt.

Een mogelijke verklaring voor het resultaat anderzijds is dat transfer geen grote invloed heeft gehad. Dit zou te maken kunnen hebben met dat het expliciet leren (van bijvoorbeeld lidwoorden) ook buiten de kritieke periode kan, omdat er geen onderscheid is wat betreft het eindresultaat tussen leren via het declaratieve vs. het procedurele geheugensysteem. De verwerving van lidwoorden loopt bij zowel eerste- als tweede taalleerders via het declaratieve geheugensysteem en worden dus expliciet geleerd en vervolgens opgeslagen in het mentale lexicon (lexicale representatie). Vanuit dit opzicht is er dus geen sprake van transfer uit een andere taal, omdat lidwoorden expliciet geleerd worden. Om hier evidentie voor te vinden, wordt er voor eventueel vervolgonderzoek gesuggereerd om meerdere talen met elkaar te vergelijken. In het artikel van Ellis et al. (2008), waarop het onderzoek uit deze scriptie gebaseerd is, wordt een vergelijking gemaakt tussen meerdere moedertalen. Hierbij wordt gekeken naar de verschillen en overeenkomsten tussen de geslachtssystemen van de moedertalen en hoe dit invloed kan hebben op de tweede taal. Zij hebben geconcludeerd dat er geen verschil te zien is tussen de drie moedertalen wat betreft geslachtstoewijzing (bepalen welk geslacht een nomen heeft) maar dat er wel een significant verschil is wat betreft geslachtscongruentie (bepalen van het juiste lidwoord bij een nomen), wat getest werd door middel van de zin-invul taak. Hieruit bleek dat Italiaanssprekende tweede taalleerders van het Duits beter zijn in het verwerven van grammaticaal geslacht dan Engels- of Afrikaanssprekende leerders. De verklaring die Ellis et al. hiervoor hebben, is dat zowel Italiaans als Duits grammaticaal geslacht bevat en Engels en Afrikaans niet. Door in het onderzoek dat in deze scriptie beschreven wordt in plaats van alleen tweede taalleerders van het Duits te onderzoeken en te vergelijken met het Nederlands, ook tweede taalleerders van bijvoorbeeld het Engels en het Spaans te onderzoeken, kan er gekeken worden naar of de gevonden verschillen en overeenkomsten voor transfer van de moedertaal naar de tweede taal zorgen.

Voor de tweede deelvraag is gekeken of er een verschil is tussen de verwerving van adjectieven en de verwerving van lidwoorden bij tweede taalleerders. Uitgaande van het DP model van Ullman werd bij de tweede deelvraag voorspeld dat de deelnemers van het onderzoek meer moeite hebben met het verwerven van adjectieven dan met het verwerven van lidwoorden. Deze voorspelling is gebaseerd op het feit dat wanneer lidwoorden berusten op een lexicale representatie, ze door tweede taalleerders expliciet geleerd worden via het declaratieve geheugensysteem en dit is op latere leeftijd ook nog mogelijk. Adjectieven, wanneer de vervoeging hiervan berust op een grammaticale representatie, worden geleerd via het procedurele geheugensysteem en het is niet mogelijk om dit na de kritieke periode nog op moedertaalniveau te leren, aangezien tweede taalleerders afhankelijk zijn van het declaratieve geheugensysteem.

Aan de hand van de resultaten kan de hierboven genoemde voorspelling bevestigd worden: er wordt inderdaad beter gescoord op lidwoorden dan op adjectieven. Dit resultaat laat zien dat het expliciet leren van lidwoorden via het declaratieve geheugensysteem na de kritieke periode nog goed mogelijk is, aangezien de deelnemers hoog scoren op de lidwoorden (79,2%). Het is echter

niet zo dat de verwerving van de adjectieven niet meer mogelijk is na de kritieke periode: de deelnemers scoren namelijk ook hoog op de adjectieven (72,8%).

Waar in vervolgonderzoek naar gekeken kan worden, is de vraag of adjectieven wellicht ook berusten op een lexicale representatie, in plaats van een grammaticale representatie. Deze scriptie is tot nu toe uitgegaan van het idee dat de vervoeging van adjectieven in het Duits berust op een grammaticale representatie en dat lidwoorden berusten op een lexicale representatie. Echter, ondanks dat de vervoeging van het adjectief niet volledig volgt uit het geslacht van het nomen, is het ook niet zo dat het volledig is af te leiden uit het voorafgaande lidwoord en daarmee ook deels onvoorspelbaar is. Om hier meer inzicht in te verkrijgen, kan in vervolgonderzoek gekeken worden naar het verwervingspatroon van Duitse lidwoorden en adjectieven bij Duitse kinderen. Voor eerste taalleerders (Duitse kinderen) is de route van het leren via het procedurele geheugensysteem nog beschikbaar, terwijl tweede taalleerders afhankelijk zijn van het declaratieve geheugensysteem (Ullman, 2001b). Als tweede taalleerders een ander verwervingspatroon laten zien bij de verwerving van adjectieven dan eerste taalleerders, dan geeft dit aanleiding om te denken dat tweede taalleerders inderdaad gebruik maken van een ander systeem om de adjectieven te verwerven dan eerste taalleerders. Om dit verder te onderzoeken, wordt er voor vervolgonderzoek gesuggereerd om Duitse kinderen (eerste taalleerders) te testen om zo het precieze patroon van eerste taalleerders te achterhalen en dit vervolgens met die van tweede taalleerders te kunnen vergelijken. De cruciale vraag daarbij is: Is het foutenpatroon van Duitse kinderen hetzelfde als het foutenpatroon van tweede taalverwervers, of is dit anders?

Daarnaast kan er in verder onderzoek gekeken worden naar het soort lidwoord dat voorafgaat aan het adjectief. Wellicht hebben tweede taalleerders minder moeite met adjectieven waaraan een definiët lidwoord voorafgaat, aangezien de uitgang van het adjectief in dit geval altijd *-e* is (bij enkelvoudige nomina). De uitgangen van adjectieven waaraan een indefiniët of geen lidwoord voorafgaat, is bij elke geslacht verschillend. Dit kan invloed hebben op de score op het adjectief.

Een volgende en tevens laatste suggestie voor verder onderzoek betreft het taalniveau van de deelnemers van het onderzoek. In dit onderzoek is door middel van een aantal vragen nagegaan welk niveau van het Duits de deelnemers hadden. Zo is bijvoorbeeld de vraag gesteld hoelang ze Duits op de middelbare school hebben gehad en hoe ze zelf hun niveau van de Duitse taal beoordelen. Aan de hand hiervan kan een schatting van het niveau gemaakt worden. Echter, in volgend onderzoek kan wellicht het taalniveau van de deelnemers beter vastgesteld worden op basis van een gestandaardiseerde toets die bepaalt op welk niveau de deelnemers zitten.

Dit onderzoek was bedoeld om meer inzicht te krijgen in het verwervingspatroon van tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal. De resultaten laten zien dat Nederlandssprekende tweede taalleerders van het Duits meer moeite hebben met de vervoeging van het adjectief dan met het selecteren van het juiste lidwoord. Bovendien blijken de tweede taalleerders meer moeite te hebben met Nederlandse *het*-woorden dan met *de*-woorden, terwijl het omgekeerde voorspeld werd. Dit is een interessante uitkomst en nodigt uit tot nader onderzoek. Het huidige onderzoek kan dan ook

als een opzet dienen voor eventueel verder onderzoek en op deze manier draagt het bij aan een dieper inzicht in de taalverwerving.

6 Referenties

- Blom, E., D. Polišenská & F. Weerman. (2008). Articles, adjectives and age of onset: the acquisition of Dutch grammatical gender. *Second Language Research*, 24 (4), 297-331.
- Clahsen, H. & Muysken, P. (1986). The availability of Universal Grammar to adult and child learners: A study of the acquisition of German word order. *Second Language Research*, 2, 93-119.
- Ellis, C., Conradie, S. & Huddleston, K. (2012). The acquisition of grammatical gender in L2 German by learners with Afrikaans, English or Italian as their L1. *Linguistics*, 41, 17-27.
- Haeseryn, W., Romijn, K, Geerts, G., Rooij, J. de & Toorn, M.C. van den (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgevers/Wolters Plantyn. (ans.ruhosting.nl/e-ans/index.html)
- Lenneberg, E. (1967). *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley & Sons.
- Mills, A. (1986). *The Acquisition of Gender: A Study of English and German*. Berlin: Springer-Verlag.
- Müller, N. (1990). Developing two gender assignment systems simultaneously. *Two First Languages: Early Grammatical Development in Bilingual Children: French and German Grammatical Development*. 193-234.
- Müller, N. (1994). Gender and Number Agreement within DP. *Bilingual First Language Acquisition*. 53-88.
- Muysken, P. (2002). The study of code-mixing. *Bilingual Speech: a Typology of Code-Mixing*. 1-34.
- Parodi, T., B.D. Schwartz & H. Clahsen (2004). On the L2 acquisition of the morphosyntax of German nominals. *Linguistics*, 42 (3), 669-705.
- Penfield, W. & Roberts, L. (1959). *Speech and brain mechanisms*. New York: Atheneum.
- Penner, Z. & Weissenborn, J. (1996). Strong continuity, parameter setting and the trigger hierarchy: On the acquisition of the DP in Bernese Swiss German and High German. *Generative perspectives on language acquisition*. 161-200.
- Sabourin, L., Stowe, L.A. & Haan, D.J. de (2006). Transfer effects in learning a second language grammatical gender system. *Second Language Research*, 22 (1), 1-29.

- Schaerlaekens, A.M. (1977). *De taalontwikkeling van het kind: een oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Singleton, D. (1995). A Critical Look at the Critical Period Hypothesis in Second Language Acquisition. *The Age Factor in Second Language Acquisition*. 1-29.
- Ullman, M.T. (2001a). A Neurocognitive Perspective on Language: The Declarative/Procedural Model. *Neuroscience*, 2, 717-727.
- Ullman, M.T. (2001b). The Declarative/Procedural Model of Lexicon and Grammar. *Journal of Psycholinguistic Research*, 30 (1), 37-69.
- Unsworth, S. (2008). Age and input in the acquisition of grammatical gender in Dutch. *Second Language Acquisition*, 24, 365-396.
- Verburg, R. (2010). *Grammaticaal geslacht bij adoptiekinderen: op zoek naar een kritische periode*. Masterscriptie. Universiteit van Amsterdam: Amsterdam.
- Verwer, R. (2007). *Verwerving van het Nederlandse woordgeslacht: een onderzoek onder kinderen van Turkse en Marokkaanse afkomst: Definiete lidwoorden, attributieve adjectieven en relatieve pronominal*. Masterscriptie. Universiteit Utrecht: Utrecht.

Elektronische bronnen:

- Grammaticaal geslacht (woordgeslacht). (z.j.). In *Elektronische Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Op 31 oktober 2013 ontleend aan ans.ruhosting.nl/e-ans/index.html
- Richter, H. (2006). German declension. Op 19 oktober 2013 ontleend aan <http://hhr-m.userweb.mwn.de/de-decl/patterns/> en <http://hhr-m.userweb.mwn.de/de-decl/>

7 Bijlagen

Bijlage 1 – Experimenteel onderzoek

Universiteit Utrecht

Onderzoek naar de verwerving van het Duits

Door: Babet Jacobs, studente NTC aan de Universiteit Utrecht (2013)

Beste student(e),

Bedankt dat je deel wilt nemen aan mijn onderzoek. Voor mijn eindscriptie bij de opleiding Nederlandse Taal- en Cultuur aan de Universiteit Utrecht doe ik onderzoek naar de verwerving van het Duits door tweede taalleerders van het Duits, met Nederlands als moedertaal.

Het is de bedoeling dat je eerst een aantal algemene vragen invult en vervolgens twee verschillende taken gaat uitvoeren: een foto-benoemtaak en een zin-invultaak. In totaal duurt het niet langer dan 15 minuten.

Succes en alvast bedankt!

Babet

P.S. Mocht je geïnteresseerd zijn in (de uitkomst van) het onderzoek, vul dan bij de algemene vragen je e-mailadres in. Het eindresultaat zal naar je opgestuurd worden.

Algemene vragen

- 1) Leeftijd:
- 2) Studierichting:
- 3) Studiejaar:
- 4) Moedertaal:
- 5) Op welke leeftijd ben je voor het eerst in contact gekomen met de Duitse taal?
- 6) Spreek je thuis Duits?
- 7) Hoelang heb je Duits gehad op de middelbare school?
- 8) Welke taalvaardigheids cursus(sen) volg je/heb je gevolgd op de Universiteit?
.....
.....
- 9) Hoe beoordeel je zelf jouw niveau van de Duitse taal?
 - A0 Beginner: geen kennis van de taal, spreekt hooguit enkele woorden.
 - A1 Elementair: eenvoudige woorden kunnen gebruiken en herkennen, maar beperkte grammaticale kennis.
 - A2 Laaggemiddeld: in vertrouwde situatie kunnen spreken en schrijven, redelijke kennis van grammatica en beperkte woordenschat.
 - B1 Gemiddeld: praat goed over alledaagse/bekende onderwerpen, maar met beperkte stijl.
 - B2 Hooggemiddeld: hoog niveau grammaticale vaardigheid. Kan goed meekomen met vertrouwde onderwerpen, soms met fouten.
 - C1 Gevorderd: zelfverzekerd en vloeiend, soms fouten met ingewikkeld taalgebruik.
 - C2 Vergevorderd: beheerst de taal vrijwel als moedertaal, kan alle ingewikkelde situaties aan.
- 10) E-mailadres (optioneel):

Z.O.Z.

Taken

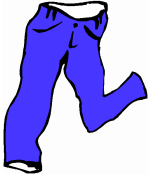

1. Foto-benoemtaak

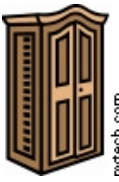

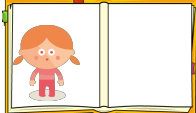

Vul bij elk plaatje het juiste, bijbehorende Duitse lidwoord in op de puntjes. Bij elk plaatje staat tussen haakjes het Nederlandse woord vermeld. Er volgt eerst een voorbeeld (a).

Voorbeeld

- a. *Hund*
(hond)

Correcte antwoord: *der Hund*

1. *Landschaft*
(landschap)
2. *Hose*
(broek)
3. *Bücher*
(boeken)
4. *Foto*
(foto)
5. *Haus*
(huis)
6. *Auto*
(auto)
7. *Adresse*
(adres)
8. *Geschichte*
(verhaal)
9. *Sonne*
(zon)
10. *Datum*
(datum)

11. *Kinder*
(kinderen)
12. *Fenster*
(raam)
13. *Fernseher*
(televisie)
14. *Artikel*
(artikel)
15. *Schrank*
(kast)
16. *Stuhl*
(stoel)
17. *Album*
(album)
18. *Zeitung*
(krant)
19. *Besitz*
(bezit)
20. *Balkon*
(balkon)
21. *Artikel*
(artikelen)

Bron: Ellis, C., Conradie, S. & Huddleston, K. (2012). The acquisition of grammatical gender in L2 German by learners with Afrikaans, English or Italian as their L1. *Linguistics*, 41, 17-27.

2. Zin-invulstaak

Vul op de puntjes het juiste Duitse lidwoord en bijvoeglijk naamwoord in. De woorden die ingevuld moeten worden, staan in het Nederlands tussen haakjes. Er volgt eerst weer een voorbeeld (b).

Voorbeeld

- b. *Der Junge ist schön.*
Es ist (een leuke) Junge.

Correcte antwoord: *ein schöner*

1. *Die Frau ist alt.*
Das ist (de oude) Frau.
2. *Das Mädchen ist schön.*
Ich liebe (het mooie) Mädchen.
3. *Der Baum ist groß.*
Das ist (een grote) Baum.
4. *Die Frau ist alt.*
Er kennt (een oude) Frau.
5. *Das Mädchen ist schön.*
Das ist (het mooie) Mädchen.
6. *Die Bücher sind interessant.*
Das sind (interessante) Bücher.
7. *Die Frau ist alt.*
Er kennt (de oude) Frau.
8. *Der Baum ist groß.*
Das ist (de grote) Baum.
9. *Das Mädchen ist schön.*
Ich liebe (een mooi) Mädchen.
10. *Die Bücher sind interessant.*
Die Studenten lesen (de interessante) Bücher.
11. *Die Frau ist alt.*
Das ist (een oude) Frau.

12. *Die Bücher sind interessant.*
*Die Studenten lesen (**interessante**) Bücher.*
13. *Der Baum ist groß.*
*Ich sehe (**de grote**) Baum.*
14. *Das Mädchen ist schön.*
*Das ist (**een mooi**) Mädchen.*
15. *Der Baum ist groß.*
*Ich sehe (**een grote**) Baum.*
16. *Die Bücher sind interessant.*
*Das sind (**de interessante**) Bücher.*

(Ellis, 2012: 26-27)

Bedankt voor je medewerking!

Bron: Ellis, C., Conradie, S. & Huddleston, K. (2012). The acquisition of grammatical gender in L2 German by learners with Afrikaans, English or Italian as their L1. *Linguistics*, 41, 17-27.

Bijlage 2 – Antwoordvel foto-benoemtaak

De woorden die bij deze taak gebruikt zijn, zijn onderverdeeld in zeven categorieën:

- 1) Nederlands neutraal – Duits neutraal
- 2) Nederlands neutraal – Duits vrouwelijk
- 3) Nederlands neutraal – Duits mannelijk
- 4) Nederlands niet-neutraal – Duits neutraal
- 5) Nederlands niet-neutraal – Duits vrouwelijk
- 6) Nederlands niet-neutraal – Duits mannelijk
- 7) Nederlands meervoud – Duits meervoud

Onderstaand zijn de woorden per categorie weergegeven. In de test die de deelnemers gemaakt hebben, waren ze echter verspreid.

Categorie 1:

Het huis – das Haus

Het raam – das Fenster

Het album – das Album

Categorie 2:

Het verhaal – die Geschichte

Het adres – die Adresse

Het landschap – die Landschaft

Categorie 3:

Het artikel – der Artikel

Het balkon – der Balkon

Het bezit – der Besitz

Categorie 4:

De auto – das Auto

De datum – das Datum

De foto – das Foto

Categorie 5:

De broek – die Hose

De zon – die Sonne

De krant – die Zeitung

Categorie 6:

De stoel – der Stuhl

De televisie – der Fernseher

De kast – der Schrank

Categorie 7:

De boeken – die Bücher

De kinderen – die Kinder

De artikelen – die Artikel

Bijlage 3 – Antwoordvel zin-invultraak

- (1) Die Frau ist alt.
Das ist (**de oude**) _____ Frau.
Correct answer: Das ist **die alte** Frau. (F, def DET, NOM)
- (2) Das Mädchen ist schön.
Ich liebe (**het mooie**) _____ Mädchen.
Correct answer: Ich liebe **das schöne** Mädchen. (N, def DET, ACC)
- (3) Der Baum ist groß.
Das ist (**een grote**) _____ Baum.
Correct answer: Das ist **ein großer** Baum. (M, indef DET, NOM)
- (4) Die Frau ist alt.
Er kennt (**een oude**) _____ Frau.
Correct answer: Er kennt **eine alte** Frau. (F, indef DET, ACC)
- (5) Das Mädchen ist schön.
Das ist (**het mooie**) _____ Mädchen.
Correct answer: Das ist **das schöne** Mädchen. (N, def DET, NOM)
- (6) Die Bücher sind interessant.
Das sind (**interessante**) _____ Bücher.
Correct answer: Das sind **interessante** Bücher. (PL, no DET, NOM)
- (7) Die Frau ist alt.
Er kennt (**de oude**) _____ Frau.
Correct answer: Er kennt **die alte** Frau. (F, def DET, ACC)
- (8) Der Baum ist groß.
Das ist (**de grote**) _____ Baum.
Correct answer: Das ist **der große** Baum. (M, def DET, NOM)
- (9) Das Mädchen ist schön.
Ich liebe (**een mooi**) _____ Mädchen.
Correct answer: Ich liebe **ein schönes** Mädchen. (N, indef DET, ACC)
- (10) Die Bücher sind interessant.
Die Studenten lesen (**de interessante**) _____ Bücher.
Correct answer: Die Studenten lesen **die interessanten** Bücher.
(PL, def DET, ACC)
- (11) Die Frau ist alt.
Das ist (**een oude**) _____ Frau.
Correct answer: Das ist **eine alte** Frau. (F, indef DET, NOM)

- (12) Die Bücher sind interessant.
 Die Studenten lesen (**interessante**) _____ Bücher.
 Correct answer: Die Studenten lesen **interessante** Bücher. (PL, no DET, ACC)
- (13) Der Baum ist groß.
 Ich sehe (**de grote**) _____ Baum.
 Correct answer: Ich sehe **den großen** Baum. (M, def DET, ACC)
- (14) Das Mädchen ist schön.
 Das ist (**een mooi**) _____ Mädchen.
 Correct answer: Das ist **ein schönes** Mädchen. (N, indef DET, NOM)
- (15) Der Baum ist groß.
 Ich sehe (**een grote**) _____ Baum.
 Correct answer: Ich sehe **einen großen** Baum. (M, indef DET, ACC)
- (16) Die Bücher sind interessant.
 Das sind (**de interessante**) _____ Bücher.
 Correct answer: Das sind **die interessantesten** Bücher. (PL, def DET, NOM)
- (Ellis, 2012: 26-27)

Bron: Ellis, C., Conradie, S. & Huddleston, K. (2012). The acquisition of grammatical gender in L2 German by learners with Afrikaans, English or Italian as their L1. *Linguistics*, 41, 17-27.